

JÄRJESTÖBAROMETRIN JOHTOPÄÄTÖKSET (Johtopäätösten lopussa tiivistelmä julkaisusta)

SOSIAALI- JA TERVEYSJÄRJESTÖT VALINTOJEN EDESSÄ

Talous järjestöjen kasvava huolenaihe

Järjestöissä toimitaan tällä hetkellä kiristyvän talouden reunaehdoilla. Taloushuolet ovat viimeisen vuoden sisällä nousseet valtakunnallisten sosiaali- ja terveysjärjestöjen keskeiseksi huolenaiheeksi. Järjestöjohdon arviot oman järjestönsä taloustilanteesta ovat muuttuneet edellisvuotta selvästi pessimistisemmiksi. Vain vähän alle puolet järjestöjohtajista pitää enää oman järjestönsä tämänhetkistä taloudellista tilannetta hyvänä. Muutos edellisvuoteen on selkeä. Aiempaa harvempi ennakoii tilanteen myöskään parantuvan tulevan vuoden aikana.

Muutos on tapahtunut lyhyessä ajassa. Joka viides järjestö arvioi tänä vuonna, että sen taloudellinen tilanne on tällä hetkellä huono. Joka neljännessä järjestössä ennakoidaan myös talouden heikkenevän.

Järjestöjen johtoa huolettavat monet talouteen liittyvät epävarmuustekijät. Niistä suurin on Raha-automaattiyhdistyksen avustusten ennakoitu aleneminen sekä pelko siitä, ettei perusjärjestötoimintaa enää pystyttäisi turvaamaan RAY:n avustuksilla. Lisäksi järjestöjä huolettaa koko RAY:n asema tulevaisuudessa. Taloushuolet liittyvät myös yleiseen taloustilanteeseen, järjestöjen yleishyödylliseen asemaan, kuntien talousvaikeuksiin ja jatkuvasti kiristyvään kilpailuun palvelutuotannossa. Kilpailun korostumisen pelätään myös vaarantavan erityisryhmien palveluita. Järjestöjen kansalaisjärjestötoiminta lepää pitkälti RAY:n rahoituksen varassa.

Raha-automaattiyhdistys avustaa järjestöjen perustoimintaa, jonka kuluja ei voida kattaa asiakas-, osallistumis- tai palvelumaksuilla. RAY:n osuus valtakunnallisten järjestöjen toiminnan tuotoista on viimeisten vuosien aikana koko ajan kasvanut. Kun vuonna 2006 RAY:n avustusten osuus järjestöjen tuotoista oli kolmannes, vuonna 2006 se oli jo 45 prosenttia. Vain kaikkein suurimmilla järjestöillä avustusosuus on alle 10 prosenttia. Kaikkein pienimmillä järjestöillä RAY:n avustukset taas muodostavat valtaosan tuloista.

Raha-automaattiyhdistyksen pelituottojen kasvu kääntyi laskuun vuonna 2007. Kasvun taittuminen merkitsee sitä, ettei RAY:n avustusten voida enää ennakoida kasvavan samassa suhteessa järjestöjen toimintakulujen, esimerkiksi palkkakulujen, kasvun kanssa. Monissa järjestöissä henkilöstökulut muodostavat yli puolet kuluista. Järjestöt ovat tämän takia tarkistamassa toimintasuunnitelmiaan ja -tapojaan. Ne ennakoivat lähitulevaisuudessa keskittyvänsä selkeämmin perustehtäväänsä. Monissa järjestöissä on nyt käynnissä strategiatyö ja toimintojen tarkistus. Strategisista painotuksista järjestöt ennakoivat vahvistavansa vaikuttamistoimintaansa vielä nykyistä enemmän. Yhteiskunnan eriarvoistumiskehitys ja väestön hyvinvoinnin jakautuminen näkyvät nopeasti sosiaali- ja terveysjärjestöissä. Järjestöjen työn kohderyhmissä on paljon niitä ihmisiä, joiden elämä on käynyt tukalammaksi ja joiden arkipäivää yleinen hyvinvoinnin kasvu ei ole helpottanut. Vaikuttamistoiminnan lisäksi järjestöjohto ennakoii, että vertaistoiminnan merkitys järjestötyössä tulee kasvamaan suhteellisesti muita toimintaloikoja enemmän.

Koska järjestöjen taloudellinen tilanne on nopeasti kiristynyt ja sen ennakoidaan edelleen kiristyvän, järjestöt ovat toiminnallisten valintojen edessä. Yksittäisille järjestöille tämä merkitsee strategisia valintoja ja sen arvioimista, mikä on oman järjestön

ydintoimintaa ja mistä joudutaan mahdollisesti luopumaan. On ennakoitavissa, että talouden tiukentuminen näkyy järjestökentässä lähivuosina merkittävinä muutoksina. Järjestöjen välisen yhteistyön kehittäminen ja tiivistäminen, erityisesti vaikuttamistoiminnassa, tulee lähitulevaisuudessa vielä nykyistäkin tärkeämmäksi.

Raha-automaattiyhdistykseen liittyvät huolet liittyvät sekä pelituottojen laskuun että RAY:n monopoliasemaan. Suurin osa järjestöistä on tällä hetkellä hyvin riippuvaisia RAY:n avustuksista. Järjestöt eivät voi jatkossa olettaa, että Raha-automaattiyhdistyksen tuotot enää merkittävästi kasvaisivat. Käytännössä tämä tarkoittaa järjestötoiminnan sopeuttamista siihen, että avustukset eivät enää kasva, vaan saattavat jopa kääntyä laskuun. Jos toiminnan laajuus halutaan säilyttää nykyisellä tasolla, on järjestöjen kehitettävä rahoitus pohjaansa monimuotoisemmaksi. Oman toiminnan tuottojen kasvattaminen on kuitenkin osalle järjestöistä erittäin haasteellinen tehtävä.

RAY:n monopoliasema on suomalaiselle sosiaali- ja terveysjärjestöjen toiminnalle välttämättömyys. Järjestöjen tulevaisuuden kannalta valtiovallan määrätietoiset toimet ja sitoutuminen Raha-automaattiyhdistyksen monopoliaseman turvaamiseen ovat järjestökentän säilymisen ehto.

Palvelutoiminnan yhtiöittämisen vaikutuksia ei vielä tunneta

Palvelutuotannon painoarvo valtakunnallisten järjestöjen toiminnassa on vähentynyt koko 2000-luvun. Vuonna 2004 lähes 70 prosenttia järjestöjohtajista piti palvelutuotantoa merkittävänä toiminnan painopisteenä. Vuonna 2008 enää alle puolet järjestöistä arvioi, että palvelutuotanto on merkittävä toiminnallinen painopiste. Lähivuosina palvelutuotannon merkityksen ei enää ennakoida vähenevän. On mahdollista, että jonkinlainen tasapaino palvelutuotannon ja muun toiminnan välillä on järjestöissä nyt saavutettu.

Sosiaali- ja terveyspalveluiden markkinoistamisella on ollut erittäin suuria vaikutuksia järjestöjen palvelutuotannolle. Järjestöjen palvelut joutuvat kilpailemaan markkinoilla muiden palvelutuottajien kanssa. Sekä isot järjestöt että isot yritykset ovat kilpailutilanteessa pieniä edullisemmassa asemassa. Tämä koskee sekä kuntien ja muiden julkisten toimijoiden hankintoja että kumppanuussopimuksia. Yrityskentällä on käynnissä kehitys, jota luonnehtivat yritysostot ja tuottajien ketjuuntuminen. Markkinoille on myös tullut pörssi-yhtiöitä ja on nähtävissä viitteitä palvelutuotannon keskittymisestä. Järjestöjen on tehtävä valintoja oman palvelutoimintansa tulevaisuudesta.

Koko järjestökentästä palvelutuotantoon tai sen osia on vuodesta 2004 lähtien yhtiöittänyt 19 valtakunnallista järjestöä. Paikallisista ja alueellisesti toimivista yhdistyksistä tietoa ei ole saatavilla. Yhtiötetyn toiminnan kokonaismäärä asiakasmäärinä, työntekijöinä ja toiminnan taloudellisina volyymeinä on varsin suuri. Osittain toimintojen yhtiöittämisen vuoksi valtakunnallisten järjestöjen palveluksessa olevan henkilöstön kokonaismäärä ja toiminnan kokonaiskulut ovat laskeneet vuodesta 2005 vuoteen 2006 toistakymmentä prosenttiyksikköä.

Nyt käynnissä olevien sosiaalipalveluiden muutosten vaikutukset asiakkaisiin eivät ole vielä kaikilta osin nähtävissä. Kotipalveluista kuitenkin jo tiedetään, etteivät kuntien omat palvelut eikä alalle syntynyt yritystoiminta ole pystyneet korvaamaan järjestöjen kotipalvelujen alasajoa. Järjestöjen kotipalvelujen asiakasmäärät ovat viiden viimeisen vuoden aikana vähentyneet alle puoleen. Yritysten kotipalvelujen asiakasmäärät ovat samana aikana kaksinkertaistuneet. Järjestöt ja yritykset eivät silti ole pystyneet tarjoamaan yhteensä niin paljon kotipalveluja kuin pelkät järjestöt vielä viisi vuotta sitten. Kuntien kotipalveluja saaneiden kotitalouksien määrä ei 2000-luvulla ole noussut, vaan on vuodesta 2002 vuoteen 2005 vähentynyt vajaalla 4 000 kotitaloudella.

Nykyinen tilanne on kriittinen sekä apua tarvitseville lapsiperheille että vanhuksille. Molempien kohdalla on kyse siitä, ettei ihmisille pystytä antamaan apua ajoissa. Tämä on vastoin strategisia linjauksia, joissa painotetaan ehkäisevää työtä ja sitä että ihmisiä tuetaan ennen ongelmien kärjistymistä. On syytä epäillä, että lapsiperheiden kotipalvelujen saannin tyrehtyminen heijastuu jo huostaanottojen määrän kasvuun. Yksityisiä kotipalveluja saavia lapsiperheitä on varsin vähän: Järjestöjen kotipalvelujen asiakkaista vuonna 2007 reilu kolmannes (alle 7 000 perhettä) oli lapsiperheitä, yritysten asiakkaista vain 15 prosenttia (3 400 perhettä). Kuntien kotipalveluja saavista talouksista nykyisellään vain joka kymmenes on lapsiperhe. Niin järjestöjen, kuntien kuin yritystenkin kotipalvelujen asiakkaista valtaosa on vanhuksia. Heidänkin kohdallaan tilanne on kriittinen, sillä entistä suurempi määrä kotiapua tarvitsevia vanhuksia asuu yksin kodeissaan. Kuntien kotipalvelujen niukat resurssit on suunnattu tehostettua apua tarvitseville. Kun ikäihmisten palvelujen tavoitteena on, että vanhukset asuvat mahdollisimman pitkään omassa kodissaan, usein entistä huonokuntoisempina, ikäihmisten kotipalvelun tarpeet ovat edelleen kasvamassa.

Tällä hetkellä on käynnissä historiallinen sosiaalipalveluiden tuottamisen uusjako. Sosiaalipalveluilla turvataan ihmisten perustarpeita ja perusoikeuksia ja ne rahoitetaan pääsääntöisesti verovaroin. Kuntien strategisten valintojen ja päätöksenteon kannalta olisi syytä tietää minkälaisista lähtökohdista eri palvelutuottajat toimivat. Myös kuntalaisten olisi tarpeen saada ajantasaista tietoa siitä, mitkä tahot sosiaalipalveluja kulloinkin tuottavat. Lisäksi olisi tarpeen systemaattisesti seurata, mitä vaikutuksia sosiaalipalveluiden markkinoistamisella tulee olemaan palveluiden hintoihin ja mitkä sen vaikutukset ovat palveluiden käyttäjiin.

Sosiaalipalveluissa käynnissä olevat suuret muutokset koskettavat järjestöjä sekä vaikuttajina että palvelujen tuottajina. Järjestöt ovat huolissaan palvelujen laadusta ja vaativat laadun valvonnan kehittämistä sekä yhtenäisiä valtakunnallisia sosiaalipalvelujen laatuksia.

Järjestöjen palvelutuotannon väheneminen on vaikeuttanut etenkin kotipalvelujen saantia. Alalle syntynyt yritystoiminta ja kuntien oma toiminta eivät ole pystyneet korvaamaan järjestöjen kotipalvelujen alasajoa. Järjestöt ovat huolissaan arkielämänsä apua tarvitsevien lapsiperheiden, vammaisten ja ikäihmisten tilanteesta. Osa järjestöistä esittää, että vaikeimmassa tilanteessa elävien arkipäivän tukipalvelut tulisi turvata lainsäädännöllä. Jatkossa on pystyttävä seuraamaan sitä, onko muillakin kuin kotipalvelujen asiakkailla riski jäädä järjestöjen palvelujen vähetessä palveluiden ulkopuolelle.

Sosiaalipalveluja tuottavien yritysten taustoista ja omistuspohjien muutoksista ei ole saatavissa systemaattisesti tietoa. Näin ollen ei voida seurata myöskään sitä, mitkä yritykset ovat järjestöomisteisia ja miten omistussuhteet muuttuvat. Yrityskaupat ja monimutkaiset vaihtuvat omistuspohjat tekevät yritysten taustojen selvittämisen erittäin hankalaksi. Sen selvittäminen, ketkä lopulta omistavat ne yritykset, jotka vastaavat kasvavasta osasta suomalaisten sosiaalipalveluja, vaatii erillistä tutkimusta. Tilanteen seuranta ja arviointi olisi tärkeää sekä järjestöjen vaikuttamistoiminnan että eettisen palvelutuotannon näkökulmista. Nykyisellä kuntien ja muiden viranomaisten tiedontuotannolla ei tällaisiin kysymyksiin pystytä vastaamaan. Tavarakaupassa tuottajien taustoja on jo alettu vaatia nähtäväksi. On syytä uskoa, ettei palvelutuotannosakaan enää kauaa pidetä yhdentekevänä, kuka palveluja tuottaa. Samat vaatimukset, joita nyt kuulutetaan tavarakauppaan, tulevat todennäköisesti vähitellen koskemaan myös palvelutuotantoa.

Järjestöillä on haasteena järjestöomisteisten yritysten profiloituminen kovenevassa kilpailussa luotettavina, asiantuntevina ja eettisinä palvelutuottajina. Niiden on itse huolehdittava siitä, että päättäjät ja kansalaiset tietävät, mikä taho ja mistä lähtökoh-

distia palvelua tuottaa. Jatkossa on tarpeen arvioida myös sitä, minkälainen yhteys järjestön kansalaistoiminnan ja yritystoiminnan välille muodostuu. Merkittävää on, minkälainen tulee olemaan vapaaehtoistoiminnan asema järjestöjen omistamissa yrityksissä. Järjestöjen on itsensä syytä myös seurata ja arvioida sitä, sitoutuvatko vapaaehtoiset jatkossa tiettyyn järjestöön ja organisaatioon vai tiettyyn mielekkääksi koemaansa vapaaehtoistoimintaan, järjestäpä sitä kuka tahansa.

Paikallisen yhdistystoiminnan avustukset pieniä

Vähän yli puolet paikallisyhdistyksistä sai vuonna 2007 toiminta-avustusta kunnalta. Kuntien toiminta-avustukset ovat yksittäisille yhdistyksille erittäin tärkeitä. Monesti ne mahdollistavat välttämättömien perustoimintojen toteuttamisen. Kaikkein useimmin toiminta-avustuksia myönnetään mielenterveys- ja vammaisyhdistyksille. Mielenterveysyhdistysten toiminta-avustukset ovat keskimäärin kaksinkertaisia verrattuna vammaisjärjestöjen avustuksiin. Kahdella kolmasosalla yhdistyksistä tämän vuoden toiminta-avustus oli samansuuruinen kuin viime vuonna.

Kuntien toiminta-avustukset ovat kolmen viimeisen vuoden aikana olleet laskusuunnassa. Järjestöbarometrikyselyihin osallistuneista ja kunta-avustusta saaneista noin tuhannesta yhdistyksestä lähes kolmasosalla (31 %) avustuksen määrä on viimeisen kolmen vuoden aikana pienentynyt. Kuudella prosentilla yhdistyksistä avustus on viimeisten kolmen vuoden aikana loppunut. Keskimääräistä useammin avustukset ovat pienentyneet vammais- ja aistivammais-, mielenterveys- sekä potilasyhdistyksissä. Kunta-avustusten kasvu on kohdistunut taloudeltaan suurimpiin yhdistyksiin. Avustusten kehittämisessä ei ole tilastollisesti merkitseviä eroja maaseutu- ja kaupunkikuntien välillä.

Suuruudeltaan yhdistysten toiminta-avustukset ovat varsin pieniä. Kunnat tosiasiaa satsaavat järjestöjen avustamiseen varsin vähän. Keskimääräinen, pelkin vapaaehtoisvoimin toimivan paikallisyhdistyksen avustus oli noin 400–500 euroa vuodessa. Kaikkein pienimmät yhdistykset saavat tätäkin pienempiä avustuksia. Monissa taloudeltaan hyvin pienissä yhdistyksissä on laaja jäsenistö. Jäsenmäärältään suurimpia ovat ns. asianosaisyhdistykset, joilla ei käytännössä ole palkattua henkilökuntaa. Tyypillisiä tällaisia järjestöjä ovat eläkeläis-, vammais- ja potilasyhdistykset. Asianosaisyhdistysten saamat kuntien toiminta-avustukset ovat keskimäärin 300–400 euroa vuodessa.

Vain muutamalle kymmenelle yhdistykselle myönnettiin avustuksina kymmeniä tuhansia euroja, mikä on vain muutama prosentti koko paikallisyhdistyskentästä. Usein nämä yhdistykset ylläpitävät erilaisia matalan kynnyksen kohtaamis- tai toimintapaikkoja esimerkiksi vanhuksille, lapsiperheille tai päihdeongelmallisille ihmisille. Kuntien toiminta-avustukset mahdollistavat silloin tämän toiminnan perustan esimerkiksi siten, että järjestö kattaa kunnan toiminta-avustuksella vuokratulot. Kyseessä ei ole palvelujen ostoa, vaan toimintamahdollisuuksien tarjoaminen organisoidulle vapaaehtois-, vertais- ja virkistystoiminnalle.

Kuntien toiminta-avustukset kansalaisjärjestöille edustavat Suomessa historiallisesti vahvaa kuntien ja järjestöjen kumppanuutta. Kunnat ovat nähneet järjestöjen toiminnan arvon ja merkityksen ja kansalaistoiminnalle on haluttu luoda edellytyksiä tukemalla niitä toiminta-avustuksilla. Kuntien sosiaali- ja terveysjohdon ja järjestöjen suhteet ja vuorovaikutus on ollut paikallisesti tiivistä.

Tällä hetkellä järjestöjen ja kuntien kumppanuus osoittaa joltakin osin hiipumisen merkkejä, kun paikallisyhdistysten toiminta-avustukset ovat kääntyneet laskuun. Jatkossa on tärkeää arvioida, mistä kehityssuunta kertoo. Se saattaa kertoa siitä, että kun palveluja ostetaan markkinoilta ja erilaisia tilaajatuottajamalleja otetaan käyttöön, kunnissa ajatellaan yhteistyötä vain palvelusuoritteiden kautta. Muutos voi myös kertoa siitä, että osassa kuntia ei palvelurakenteen muutoksessa ole vielä lainkaan arvioitu järjestöjen merkitystä eikä

kunnan ja järjestöjen yhteistyötä muuten kuin palveluiden tuottajina. Kyse voi olla myös siitä, että järjestöjen toiminta-avustuksista vastaa aiempaa useammin kuntien keskushallinto, joissa järjestöjä ei riittävän hyvin tunneta ehkäisevän työn tekijöinä ja kuntalaisten hyvinvoinnin edistäjinä. Toivoa sopii, että tilanne ei kuitenkaan kerro siitä, että järjestötoiminnan tuntemus ja arvostus olisivat kunnissa pienenevässä.

Järjestöillä on tärkeä merkitys paikallisen yhteisöllisyyden vahvistajina ja vakavien ongelmien ehkäisijöinä. Kuntien ja järjestöjen yhteistyöstrategiat tai järjestöyhteistyön ottaminen osaksi kunnan yleisempää strategiaa olisi viisasta kuntopolitiikkaa. On olemassa myönteisiä ja lupaavia esimerkkejä näin toimivista kunnista. Valitettavasti tämä ei ole kehityksen valtavirta. Ehkäisevän toiminnan kehittäminen on hidasta eikä voi tapahtua pelkin viranomaisvoimin. Järjestöissä jo oleva osaaminen ja asiantuntemus kannattaisi ottaa paremmin käyttöön. Pitkällä aikavälillä kustannustehokasta resurssien käyttöä olisi paikallisyhdistysten toiminta-avustusten kasvattaminen ja sen varmistaminen, että kunnassa säilyy vireä kansalaisjärjestökenttä. Järjestöt ovat kuntien kannalta myös tärkeä palautkanava kuntalaisten tilanteesta ja tarpeiden muutoksista.

Paikalliselle yhdistystoiminnalle haasteita kuntauudistuksesta

Viime vuosina rekisteröidyt uudet sosiaali- ja terveysyhdistykset antavat kuvaa siitä, mihin ihmisten osallistumis- ja auttamishalu kohdistuu. Viimeisen kolmen vuoden aikana on rekisteröity lähes 500 uutta sosiaali- ja terveysyhdistystä. Niitä on perustettu 134 eri kuntaan ja joka puolelle maata kaikkiin maakuntiin. Joka neljäs yhdistys rekisteröitiin Helsinkiin. Vuonna 2007 rekisteröitiin 23 sellaista alan yhdistystä, jotka tekevät osittain tai kokonaan kansainvälistä avustustyötä. Näitä on 16 prosenttia kaikista uusista yhdistyksistä. Lisäksi on perustettu useita yhdistyksiä, joiden tehtävänä on vapaaehtoistoiminnan edistäminen ja erilaisten kohtaamispaikkojen ylläpito.

Suuri osa pienistä paikallisyhdistyksistä arvioi, ettei niiden toiminnassa ole tapahtumassa mitään erityisiä muutoksia. Niiden toiminta on vakiintunut vastaamaan toimijoiden tarpeita, eivätkä suuria järjestöjä ravis-televat muutokset sen enempää kuin valtionhallinnon toimetkaan kosketa niitä käytännössä millään tavalla. Paikallisyhdistyskentällä tapahtuu kuitenkin muutoksia. Yhdistyskenttä on polarisoitumassa, koska suuret yhdistykset ovat laajentamassa toimintaansa ja pienten kehitys on pikemminkin päinvastainen. Mitä suurempi yhdistys, sitä todennäköisemmin yhdistyksessä ennakoitaan toiminnan laajenevan edelleen. Toimintaansa ovat laajentamassa muita useammin kaupungeissa toimivat isot yhdistykset. Toimintaansa laajentavat yhdistykset ovat muita suhteellisesti nuorempia ja niiden toiminta on suunnattu monenlaisille ihmisille, omalle jäsenistölle, alan ammattihenkilöstölle ja koko väestölle. Niissä kehitetään uutta toimintaa uusille kohderyhmille tai laajennetaan yhdistyksen maantieteellistä toiminta-aluetta. Kaikkein pienimmistä yhdistyksistä taas lähes puolet ennakoivat toimintansa supistuvan edelleen. Toimintaansa ovat tyypillisimmin supistamassa maaseudulla toimivat, pienet, ennen vuotta 1950 perustetut yhdistykset, joiden toiminta on suunnattu lähinnä omalle jäsenistölle.

Yksi esimerkki isojen muutosten keskellä toimivista yhdistyksistä ovat työttömien yhdistykset. Niitä perustettiin etenkin 1990-luvun alun lamavuosina. Työttömien yhdistykset ovat läpikäymässä merkittävää muutosta ja joidenkin toimintojensa alasajoa. Ne arvioivat talustilanteensa huonommaksi kuin muut yhdistykset ja lähes puolet niistä ennakoivat taloutensa heikkenevän kuluvan vuoden aikana edelleen. Lähes 30 prosentilla työntekijämäärät ovat vähentyneet. Pessimistiset tulevaisuudenkuvat eivät kuitenkaan koske kaikkia työttömien yhdistyksiä, sillä kolmasosa niistä ennakoivat toimintojensa laajenevan. Työttömien yhdistysten keskimääräiset kunta-avustukset ovat huomattavasti muuta järjestökenttää suuremmat. Tämä johtunee siitä, että mo-

net niistä ylläpitävät esimerkiksi ruokaloita tai kierrätyskeskuksia, joiden tilavuokria kunta on saattanut ottaa vastatakseen.

Kuntakenttä on yhdistymässä suuremmiksi kunniksi ja sama yhdistymiskehitys on käynnissä yritysmaailmassa. Kuntien ja yritysmaailman fuusioihin verrattuna yhdistysmaailman rakenteissa ei vielä näytä tapahtuvan suuria muutoksia. Muutama yhdistys on ilmoittanut toimintansa lakkaavan kuntaliitosten takia ja muutamilla yhdistyksen toiminta-alue on laajenemassa. Yhdistyksissä on tosiasiaassa paikallistasolla menossa kuntiin ja yrityksiin verrattuna päinvastainen kehitys: uusia ja pieniä yhdistyksiä syntyy koko ajan lisää ja yhdistysten yhteenliittyminen on harvinaista. Kansalaisjärjestötoiminnan peruslogiikka toimii edelleen: yhdistyksiä syntyy vastaamaan uusiin tarpeisiin. Viime vuosina on mm. perustettu paljon kansainvälisen avun yhdistyksiä.

Käynnissä olevat isot yhteiskunnalliset muutokset eivät näytä vielä heilauttavan pienten yhdistysten pienimuotoista toimintaa. Kun kaikkialla muualla toiminnot ja palvelut keskittyvät, on tärkeää, että pienimuotoinen ihmisiä lähellä oleva kansalaistoiminta säilyy tulevaisuudessakin. Lähellä oleva toiminta saattaa tulla aiempaa tärkeämmäksi, kun etenkin haja-asutusalueiden palvelut siirtyvät kauemmaksi. Ilman kuntien toiminta-avustuksia yhdistysten toiminta haja-asutusalueilla tuskin onnistuu.

On kuitenkin syytä huomata, että isommat yhdistykset houkuttavat jo nyt enemmän vapaaehtoisia ja tarjoavat enemmän toimintamahdollisuuksia. Niiden toimintaedellytykset ja yhteistyösuhteet kuntien kanssa ovat pieniä paremmat. Tämä voi jatkossa olla merkittävä haaste pienille yhdistyksille. Kun toimintaympäristö muuttuu, järjestöissä olisi syytä miettiä, voisiko myös omia yhdistysrakenteita yhdistämällä saada enemmän mahdollisuuksia itse toiminnan sisällön ja yhteistyösuhteiden kehittämiseen. Yhdistysten välinen yhteistyö ei kenties aina olekaan riittävä vastaus vaikuttamis- ja vapaaehtoistoiminnan haasteisiin, vaan esimerkiksi saman järjestön paikallisyhdistysten yhdistymistä kuntakentän muuttuessa on syytä jatkossa seurata.

Yhdistyksissä kaivataan lisää vapaaehtoisia

Valtakunnallisen kansalaiskyselyn mukaan joka neljäs täysi-ikäinen suomalainen eli noin miljoona suomalaista osallistui vuoden 2007 aikana jollain tavalla sosiaali- ja terveysjärjestöjen toimintaan. Noin neljännesmiljoona suomalaista osallistui johonkin sosiaali- ja terveysjärjestöjen vapaaehtoistoimintaan. Yli kolmannes suomalaisista on tukenut niitä rahallisesti. Osallistuminen ei kuitenkaan vielä aina tarkoita aktiivista toimijan roolia ja vastuunkantoa.

Vapaaehtoisia on kaikenlaisissa kunnissa: vapaaehtoistoiminta elää myös kaupungeissa, toisaalta maaseudullakin riittää vielä vapaaehtoisia. Tiedon kertymistä vapaaehtoistoiminnan kehityksestä vaikeuttaa se, että vain alle puolet yhdistyksistä kerää tietoa omasta vapaaehtoistoiminnastaan ja vapaaehtoisten määristä. Silloin kun tietoa kerätään, valtakunnallinen järjestö on ollut aktiivinen tiedonkeruumenetelmien kehittämisessä ja paikallisyhdistysten tukemisessa.

Suurimpia määriä vapaaehtoisia yhdistyksissä kokoavat ystävätoiminta, vierailut ja muu yhteydenpito ihmisiin. Paljon ihmisiä kokoavat myös erilainen arkinen auttamistyö ja varainhankinta. Vapaaehtoistoiminnalla ei siis yhdistyksissä viitata yhdistysrutiineihin. Kolme neljästä yhdistyksestä järjestää vapaaehtoisille koulutusta. Suuret yhdistykset kouluttavat vapaaehtoisiaan pieniä enemmän. Koulutuksen lisäksi vapaaehtoisille järjestetään virkistystä, työnohjausta ja muuta tukea. Aluetyöntekijät toivoisivat, että vapaaehtoisten koulutukseen, tukemiseen ja palkitsemiseen saataisiin lisää voimavaroja. Vaikka kaksi kolmesta valtakunnallisesta järjestöstä arvioi, että vapaaehtoistoiminnan painoarvo tulee kasvamaan, se ei kuitenkaan näy selvästi toiminnan resursoimisessa. Vain joka neljännessä valtakunnallisessa järjestössä vapaaehtoistoimintaan on tulossa lisää koulutusta, tukea ja resursseja toiminnan koordinointiin.

Yhden vapaaehtoisen keskimääräinen vapaaehtoispanos yhdistystoiminnassa on noin 10 tuntia kuukaudessa. Valtakunnallisen kansalaiskyselyn pohjalta laskettuna suomalaisten vapaaehtoistyöpanos sosiaali- ja terveysjärjestöissä vuonna 2007 vastaa 21 000 henkilötyövuotta. Järjestöbarometrin tulosten mukaan yhdistysten vapaaehtoisista on keskimäärin puolet työkäisiä ja puolet eläkeikäisiä. Vapaaehtois- ja vertaistoiminnan vastuunkantajaksi profiloituu yksin asuva, 65–74-vuotias eläkkeellä oleva nainen, joka käyttää vapaaehtoistehtäviin kuukaudessa aikaa yhden pitkän työpäivän verran. Monet vapaaehtoisista ovat ihmisiä, joilla itsellä on jokin elämää haittaava vamma tai sairaus. Eläkeläisyhdistyksissä on erilaisissa ystävä- ja palvelutehtävissä keskimäärin selvästi enemmän vapaaehtoisia kuin muissa yhdistyksissä. He myös käyttävät vapaaehtoistoimintaan keskimäärin enemmän aikaa kuin muiden yhdistysten vapaaehtoiset.

Järjestöt, samoin kuin kunnat ja seurakunnat, ylläpitävät erilaisia kohtaamispaikkoja, joihin voi poiketa joko oleilemaan, kahville ja lehtiä lukemaan tai joissa voi osallistua monenlaiseen ryhmä- tai harrastustoimintaan. Osa järjestöjen ylläpitämistä kohtaamispaikoista on suunnattu kaikille kansalaisille, toiset taas selvästi tietyille ihmisryhmille, esimerkiksi ikäihmisille. Eri puolilla maata tehdyn kohtaamispaikkojen kävijäselvityksen mukaan tyypillinen kohtaamispaikassa kävijä on 58-vuotias, joskin kävijöinä on kaikenikäisiä. Tarkastelussa olleiden paikkojen kävijäkunta on naisenemmistöinen. Kävijöistä kaksi kolmasosaa oli eläkkeellä, 14 prosenttia työelämässä ja alle 10 prosenttia työttömiä. Kävijäjoukossa oli myös opiskelijoita, kotia tai lapsia hoitavia sekä omaishoitajia. Kohtaamispaikoilla näyttää olevan yhteisöllinen tehtävä, sillä noin puolet kävijöistä pistäytyy paikassa useita kertoja viikossa ja osa heistä tulee sitä kautta paikkaan myös vastuutehtäviin. Joka viides nykyisistä kävijöistä toimii erilaisissa vapaaehtoisissa auttamistehtävissä tukihenkilöinä, vertais- ja harrastusryhmien vetäjinä, neuvonta- ja päivystystehtävissä, ulkoiluttamis- ja asiointiapuna, tapahtumien järjestäjinä sekä ruokala- ja kahvilatoiminnassa. Joka neljäs kävijä olisi mahdollisuuksien mukaan halukas osallistumaan vapaaehtoisena nykyistä tiiviimmin.

Yleisimmät syyt kohtaamispaikoille tulon ovat tapahtumiin, tilaisuuksiin ja kokouksiin osallistuminen sekä tuttavien tapaaminen. Kohtaamispaikat tavoittavat mittavan määrän ihmisiä. Tutkimusajankohtana tarkastelussa olleissa 29 kohtaamispaikassa kävi yhden tutkimuspäivän aikana yhteensä 1279 ihmistä. On huomattava, että 29 kohtaamispaikkaa on aivan murto-osa Suomessa tällä hetkellä toimivista erilaisista järjestöjen ylläpitämistä taloista, olohuoneista, kammareista, avoimista kahviloista ja kokoontumispaikoista.

Vaikka vapaaehtoistoimintaa on vireää, järjestöihin kaivataan jatkuvasti lisää vapaaehtoisia. Toimijat ikääntyvät ja tekeminen kasautuu samojen ihmisten harteille. Useampi kuin neljä viidestä paikallisyhdistyksestä arvioi tällä hetkellä tarvitsevansa lisää vapaaehtoisia. Valtakunnallisten järjestöjen johtajat arvioivat, että käytännöllisesti katsoen kaikissa järjestöissä tarvitaan lisää vapaaehtoisia. Monien aluetyöntekijöiden suurin huolenaihe oli aktiivisten toimijoiden vähyys ja vapaaehtoisten jaksaminen. Vapaaehtoisia kaivataan sekä henkiseksi että käytännön arjen tueksi. Eniten vapaaehtoisia kaivataan vertaistoiminnan järjestämiseen, ihmisten käytännön avuksi, yksinäisyyttä ehkäisemään sekä monenlaiseen arkiseen apuun.

Noin sata yhdistystä raportoi, että niiden vapaaehtoisia on pyydetty joihinkin vapaaehtoistoimintaan huonosti soveltuviin tehtäviin. Kunnissa halutaan ajoittain saada vapaaehtoisia sellaisiin tehtäviin, jotka eivät järjestöjen mukaan järjestöjen vapaaehtoisille kuulu. Tällaisia tehtäviä ovat erilaiset hoitotehtävät ja muut selvästi sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten vastuulle kuuluvat tehtävät. Puuttuvia alan ammattilaisia halutaan ilmeisesti korvata vapaaehtoisvoimin.

Eläkkeelle jäävä aiempaa hyväkuntoisempi naisenemmistöinen väki tulee jatkossakin löytämään paikkansa vapaaehtoistoiminnasta. Muutkin kuin eläkkeelle jäävät ovat kuitenkin kiinnostuneita vapaaehtoistoiminnasta. 20 prosenttia niistä suomalaisista, jotka eivät tällä hetkellä osallistu alan järjestötoimintaan, olisivat kiinnostuneita tulemaan mukaan järjestöihin, mieluiten johonkin vapaaehtoistoimintaan. Järjestöjen on kyettävä löytämään tämä potentiaali. Kansalaisilla on halua osallistua, antaa aikaansa ja apuaan, ja järjestöjen haasteena on saada tämä potentiaali kanavoitua toiminnaksi. Merkittävässä asemassa ovat nuoret, joilla tutkimusten mukaan on halua auttaa ja osallistua. Sosiaali- ja terveysjärjestöissä heitä ei vapaaehtoistoimijoina juuri näy. Heidän mukaan saamisensa

edellyttää järjestöiltä ennakkoluulottomuutta ja mielikuvitusta sekä oman toiminnan tekemistä näkyväksi ja kutsuvaksi. Pienten toimijoiden on tässäkin vaikea pärjätä yksin - vapaaehtoistoiminnan tekeminen houkuttelevaksi vaatii järjestöiltä yhteisiä ponnisteluja.

Kohtaamispaikat tavoittavat mittavan joukon suomalaisia. Ne tarjoavat yhden mahdollisuuden löytää yhteisö ja toimia vapaaehtoisena. Erilaisten kohtaamispaikkojen ja matalan kynnyksen paikkojen kehittäminen ja ylläpitäminen järjestöjen yhteistyönä tai järjestöjen ja kuntien yhteistyönä on tärkeä tulevaisuuden mahdollisuus.

Vapaaehtoistoiminnan painoarvon arvioidaan järjestöissä kasvavan. Se ei kuitenkaan näy vapaaehtoistoiminnan resursoinnissa. Todellinen painoarvon ja merkityksen kasvu edellyttää järjestöiltä voimavarojen suuntaamista vapaaehtoistoiminnan mahdollistamiseen ja kehittämiseen. Vapaaehtoistointaa on myös seurattava ja dokumentoitava. Kun alle puolet paikallisyhdistyksistä kokoaa systemaattisesti tietoa vapaaehtoistoinnastaan, on tämä ennen kaikkea valtakunnallisille järjestöille selvä kehittämishaaste.

Vapaaehtoisten jaksamisen ja toiminnassa mukana pysymisen kannalta järjestön koulutuksella ja muulla tuella on suuri merkitys. Siinä on osassa järjestöjä edelleen kehitettävää. Järjestöjen on myös pystyttävä pitämään huoli siitä, ettei vapaaehtoisia käytetä korvaamaan kunnista puuttuvien ammattilaisten työpanosta. Painetta tähän suuntaan on selvästi olemassa. Järjestöjen ja kuntien on pystyttävä nykyistä selkeämmin määrittelemään, missä ovat vapaaehtoisen maallikkotuen ja ammatillisen toiminnan rajat.

Aluetoiminnan tuleva suunta?

Järjestöt ovat kehittäneet aluetoimintaansa palvelemaan erilaisia tavoitteita. Useimmilla järjestöillä aluetyöntekijän keskeiset tehtävät liittyvät ihmisten ohjaukseen ja neuvontaan sekä paikallisyhdistysten tukemiseen. Osalla järjestöistä aluetyöntekijöiden työ painottuu järjestön kohderyhmän erityistarpeiden vuoksi yksilölliseen työhön. Joissakin järjestöissä työn painopiste on enemmän koko väestölle suunnatussa tiedonvälityksessä ja ohjauksessa. Kaikille järjestöille yhteistä on verkosto- ja sidosryhmätyön lisääntyminen viime vuosina. Osa aluetyöntekijöistä arvioi kuitenkin, että jos verkostotyö vielä lisääntyy, "se on poissa varsinaisesta perustyöstä".

Vaikuttamistoiminnan merkitys koko järjestökentässä on kasvanut ja järjestöjen keskinäinen yhteistyö selvästi lisääntynyt. Koska valtaosa sosiaali- ja terveysalan päätöksistä tehdään kunnissa, kuntien viranomaiskäytäntöihin ja päätöksiin vaikuttamisen korostuu. Järjestöjohto ja aluetyöntekijät pitävät vaikuttamistoimintaa aluetyön kärkihaasteena. Jos aluetyöntekijöiden toimenkuvia halutaan tarkistaa niin, että vaikuttamistehtävät painottuvat nykyistä enemmän, se tulee merkitsemään yhä enemmän sidosryhmäyhteistyötä ja tehtävien vähentämistä jostain muualta. Muutos saattaa tarkoittaa siirtymistä perinteisemmistä yhdistystoiminnan tuki-tehtävistä kohti vaikeammin hahmottuvaa, välillistä sekä järjestöjen yhteistä vaikuttamistoimintaa. Tätä siirtymää on nyt tapahtumassa.

Suuri osa järjestöjä on tällä hetkellä kehittämässä aluetoimintaansa. Järjestöjohtoon mukaan uudistuksilla halutaan muun muassa taata jäsenyhdistyksille enemmän tukea. Kun aluetyön RAY-avustukset siirtyvät kohdennetuista avustuksista osaksi koko järjestön yleisavustusta, järjestöillä on aiempaa enemmän vapauksia päättää, miten ne alueellista toimintaansa organisoivat. Tätä muutosta järjestöjen johto ja aluetyöntekijät arvioivat hyvin eri tavoin. Järjestöjen johto pitää muutosta tervetulleena, koska se lisää järjestön itsemääräämisoikeutta ja harkintavaltaa. Aluetyöntekijöissä muutos herättää epävarmuutta. Epäilevistä tunnelmista kertoo

se, että reilu neljäsosa epäilee oman järjestönsä supistavan jatkossa aluetyötä ja pelkää aluetyön resurssin katoavan ”oman järjestön pohjattomaan kassaan”.

Järjestöjen aluetyö on valintojen edessä ja valinnat on tehtävä osana järjestön kokonaisstrategiaa. Aluetoiminnan pitää vastata oman järjestön strategisiin valintoihin, kun se on osa järjestön yleisavustusta. Aluetyöntekijöitä ei ole kohtuullista jättää monenlaisten odotusten ristipaineeseen. Aluetyön painopisteisiin liittyvien valintojen teko on järjestöjohtoon ja koko järjestön kysymys.

Paikallisyhdistyksissä odotetaan, että aluetyöntekijät voisivat toimia mahdollisimman paljon yhdistysten tukena. Lisäksi vapaaehtoistoiminta tarvitsee tukea. Osalla aluetyöntekijöistä on vahva yksilötyön työorientaatio ja siihen liittyvä ammattietiikka. He näkevät ihmisten hankalat tilanteet läheltä ja toivoisivat mahdollisia lisäresursseja kohdennettavan ihmisten suoraan tukemiseen. Mikään järjestöjen aluetyöhön myönnettävä lisäresurssi ei kuitenkaan riitä vastaamaan suoraan paikallisiin asiakastyön tarpeisiin. Ihmisten ohjaus ja neuvonta on sen sijaan alue, josta järjestöjen ei tulisi tulevaisuudessakaan tinkiä.

Kunkin järjestön on päätettävä, miten valtakunnallisen, alueellisen ja paikallisen toiminnan vuoropuhelu ja yhteys rakennetaan. Aluetoiminta ei voi olla erillinen ja irrallinen osa järjestön muusta toiminnasta. Järjestöjohtolle tämä merkitsee haastetta aluetoiminnan tukemiseen ja aluetyöntekijöille haastetta pystyä näkemään oma työnsä osana järjestön toiminnan kokonaisuutta, eikä vain oman alueen tarpeista käsin.

Järjestöjen yhteisen arvioinnin paikka on, millaisiin alueellisiin haasteisiin järjestöjen pitäisi tulevaisuudessa eri puolilla Suomea pystyä vastaamaan. Nyt tarvitaan keskustelua ja linjauksia järjestöjen välillä. Yksi mahdollisuus parempaan voimavarojen käyttöön olisi nykyistä selkeämpi järjestöjen välinen yhteistyö ja samaan aikaan keskinäisestä työnjaosta sopiminen alueilla. Joidenkin tehtävien ja erityisosaamisen suhteen järjestöjen olisi mahdollista sopia myös keskinäisestä työnjaosta kaikkien hyödyksi.

Järjestöt tärkeä työllistäjä

Sosiaali- ja terveysjärjestöt ovat vuosia toimineet aktiivisesti työllistäjinä. Valtakunnallisista järjestöistä hieman yli puolet on tarjonnut työllistymismahdollisuuksia. Vanhusjärjestöt ovat tarjonneet työllistämismahdollisuuksia jossain määrin muita toimialoja aktiivisemmin. Yleisintä järjestöissä on palkkatuella työllistäminen. Oppisopimuksia ja työkokeiluja on hyödyntänyt vajaa viidennes järjestöistä. Hieman harvemmin järjestöt ovat tarjonneet työelämävalmennusta ja työmarkkinatuen työharjoittelua.

Työ- ja elinkeinoministeriön työnvälitystilaston mukaan vuonna 2007 erilaisten työllistämistoimenpiteiden piirissä olleista ihmisistä suurin osa oli työllistettynä kunnissa tai kuntainliitoissa, toiseksi useimmin yrityksissä, ja lähes yhtä laajasti järjestöissä. Järjestöihin työllistettyjen ihmisten kokonaismäärä oli yli 30 000 ihmistä. Järjestöjen osuus työllistämisessä on vuositasolla merkittävä. Erityisen merkittävä rooli järjestökentän sisällä on sosiaali- ja terveysjärjestöillä, jotka vastaavat suuresta osasta työllistämistä. Vuonna 2007 ihmisiä työllistyi palkkatuella järjestöihin ja säätiöihin lähes yhtä paljon kuin kuntiin (yli 14 000 henkilöä). Suurin osa heistä työllistyi sosiaali- ja terveysjärjestöihin. Työmarkkinatuen työharjoittelussa tai työelämävalmennuksessa järjestöissä oli myös paljon ihmisiä (yli 13 000 henkilöä). Oppisopimukset olivat sen sijaan harvinaisempia. Paikallisyhdistykset, erityisesti työttömien yhdistykset, ovat aktiivisia työllistymismahdollisuuksien tarjoajia. Runsas viidesosa paikallisyhdistyksistä on tarjonnut työllistymismahdollisuuksia. Yleisimmin on ollut kyse palkkatuetusta

työstä ja toiseksi yleisemmin työmarkkinatuen työharjoittelusta. Paikallisiin yhdistyksiin työllistettyjen henkilöiden kokonaislukumääriä ei ole erikseen raportoivissa, koska Järjestöbarometrin paikallisyhdistysaineisto on otos ja vastanneiden yhdistysten ilmoittamat lukumäärät kertoisivat vain osan työllistämistoimista. Paikallista ei ole erotettavissa käytettävissä olevissa tilastoissa. Järjestöjen vuonna 2007 työllistämät henkilöt ovat työskennelleet hyvin erilaisissa tehtävissä. Ylivoimaisesti eniten on työllistetty erilaisiin toimistotehtäviin ja avustaviin tehtäviin, seuraavaksi eniten erilaisiin ohjaus- ja hoivatehtäviin. Myös kiinteistönhuoltoon ja ruoka-huollon tehtäviin on työllistetty usein.

Järjestöjen ja paikallisyhdistysten työllistämistoimien ennakoidaan pysyvän vuonna 2008 pääosin ennallaan. Paikallisyhdistykset ennakoivat työllistämismahdollisuuksien pienenevän valtakunnallisia järjestöjä useammin, erityisesti palkkatuetussa työssä. Tulos kertoo siitä, että paikallisyhdistykset varautuvat realistisesti työ- ja elinkeinohallinnon suunnitelmiin vähentää palkkatukea järjestöille.

Vajaa kolmannes järjestöistä on tarjonnut jotakin erityistä tukea työllistämilleen ihmisille. Erityinen tuki on useimmiten ollut erilaista koulutusta, apua työpaikan etsintään, erilaista ohjausta tai järjestö on työllistänyt henkilön itse pidemmäksi aikaa. Yli puolet valtakunnallisista järjestöistä on tarjonnut työsuhteen työllistetylle henkilölle järjestössä tuetun työllistämiskakson jälkeen.

Järjestöiltä tiedusteltiin, mitä muita kriteereitä työllistämistoimien vaikuttavuuden arvioinnissa pitäisi avoimille työmarkkinoille työllistämisen ohella ottaa huomioon. Järjestöt pitävät tärkeänä lähtökohtana, että työllistyminen minne tahansa on arvokasta. Järjestöjen mielestä arvioinnissa tulisi ottaa huomioon ihmisten elämänlaadun ja hyvinvoinnin paraneminen, elämänhallinnan paraneminen, sosiaalinen kuntoutuminen ja koulutukseen hakeutuminen. Järjestöt pitävät tärkeinä kriteereinä lisäksi syrjäytymisen vähenemistä, osallisuuden lisääntymistä ja toimintakyvyn paranemista. Työllistymispolulla eteneminen, päihteiden käytön väheneminen sekä hyödyllisyyden ja onnistumisen kokemukset ja sitä kautta työllistetyn itsetunnon kohoaminen ovat järjestöjen mielestä lisäksi keskeisiä.

Työllistämistoimenpiteissä on vaikeasti työllistyvien ihmisryhmien näkökulmasta kehitettävää. Järjestöt korostivat, että kyseiset henkilöt tarvitsisivat tuekseen tukihenkilöitä ja että tuettujen työsuhteiden tulisi olla riittävän pitkiä. Järjestöt pitävät tärkeänä, että työllistettäville henkilöille laadittaisiin työ- ja toimintakyvyn arviointiin perustuvat suunnitelmat. Kuntoutus tulisi kytkeä tiiviisti työllistämistoimien rinnalle. Järjestöt näkivät koulutuksen rakentumisen tukityösuhteeseen tärkeänä välineenä, jota pitäisi systemaattisesti käyttää hyväksi. Työnantajille tarvitaan järjestöjen näkemyksen mukaan tietoa ja opastusta sekä työpaikoille suvaitsevaisuuskasvatusta. Ne näkevät myös, että sosiaalisten yritysten kehittämistä tulee jatkaa. Eri tahojen vastuiden selkiyttämisen välttämättömyys nousi myös vastauksissa esille. Järjestöt pitävät tärkeänä sitä, että työllistämistöiden tulee olla oikeita töitä, ei puuhastelua. Työllistämispalveluiden alueellisen saatavuudessa tasapuolisesti nähdään myös kehittämisen varaa.

Omien työllistämistoimiensa kannalta kehittämistarpeina järjestöt näkevät rahoituksen ja muiden resurssien lisäämisen. Valmentavaa ja ammatillista koulutusta tulisi pystyä kytkemään nykyistä paremmin järjestöjen toimintaan. Vertaistuen hyödyntämisessä järjestöjen näkemyksen mukaan on myös käyttämättömiä mahdollisuuksia. Järjestöjen keskinäinen yhteistyö työllistämässä nostettiin myös esiin. Aitojen välityömarkkinoiden luominen nähdään järjestöjen yhteistyöllä mahdolliseksi. Matalan kynnyksen erilaisissa toimintakeskuksissa nähdään myös paljon käyttämättömiä mahdollisuuksia. Järjestöjen tulisi pystyä luomaan nykyistä paremmin palvelukokonaisuuksia ja kehittämään yhteistyötään kuntoutuksessa työllistettävien tarpeisiin. Julkisten palveluiden ja työhallinnon kanssa toivotaan kumppanuussopimuksia. Lisäksi arvioidaan, että järjestöjen perustamat osakeyhtiöt voisivat työllistää nykyistä enemmän. Järjestöt pitävät tärkeänä myös sitä, että mielekkääseen yhteiskunnalliseen toimintaan osallistuminen tulisi yhteiskunnassa nähdä tukemisen arvoiseksi; osalle vaikeasti työllistyvistä se voi olla käytännössä ainoa realistinen vaihtoehto.

Työ- ja elinkeinohallinnon arvioitiin tarvitsevan nykyistä enemmän tietoa vammaisista ja vajaakuntoisista ihmisistä sekä heidän tarpeistaan. Räätelöidyt palvelut nähdään avainkysymyksenä heidän tarpeisiinsa vastaamisen kannalta. Järjestöt näkevät välttämättömäksi etuuksien ja palkkatulojen nykyistä paremman limittämisen. Ne odottavat työ- ja elinkeinohallinnolta nykyistä enemmän asiakaslähtöisyyttä, aktiivista työn etsintää ja lisää palkkatukea. Työvoimatoimistojen nähdään myös tarvitsevan lisää resursseja ja henkilökuntaa välityömarkkinoiden kohderyhmien työllistämiseksi.

Sosiaali- ja terveysjärjestöt ovat merkittävä työllistäjä ja niissä on vielä paljon käyttämättä potentiaalia. Palkkatuen suuntaaminen ensisijassa yrityksille voi kuitenkin merkitä sitä, että järjestöt eivät jatkossa enää kykene työllistämään niin paljon kuin tähän asti. Järjestöjen työllistämismahdollisuudet tulee turvata myös jatkossa.

Järjestöjä on kritisoitu työllistäjinä siitä, että ne eivät pysty tarjoamaan tukityöllistetyille jatkotyöllistymisen mahdollisuuksia. Nämä tulokset osin kumoavat tätä väitettä, sillä yli puolet valtakunnallisista järjestöistä on pystynyt jatkotyöllistämiseen. Järjestöt pystyvät myös kytkemään koulutusta ja muuta tukea työllistämiseensä. Väli työmarkkinoiden kehittymisen kannalta järjestöissä olevaa potentiaalia ei kannata jättää käyttämättä. Osalle ihmisistä järjestöjen tarjoama työllistymismahdollisuus voi käytännössä olla ainut realistinen vaihtoehto ja sille on luotava taloudelliset edellytykset niin työllistäjän kuin työllistetyinkin kannalta.

Vaikka työllistämistoimien piirissä ollut henkilö ei työllistyisi avoimille työmarkkinoille, on työllistymisjaksolla ihmisille muita suotuisia vaikutuksia. Näitä ovat esimerkiksi toimintakyvyn ja elämänhallinnan parantuminen sekä päihteiden käytön väheneminen. Työvoimapolitiittisten toimien vaikuttavuuden arvioinnin kriteereitä tulee laajentaa, pelkkä avoimille työmarkkinoille työllistyminen ei sellaiseksi riitä.

Väli työmarkkinoiden toimijoiden keskinäiset vastuut ja työnjaot tulee selkiyttää. Väli työmarkkinoiden kehittäminen on haaste myös järjestöjen keskinäiselle yhteistyölle. Lisäksi tarvitaan työhallinnon ja järjestöjen yhteistyön tiivistämistä ja kumppanuussopimusten kehittämistä.

TIIVISTELMÄ

JÄRJESTÖBAROMETRI 2008. Marja Vuorinen, Riitta Särkelä, Juha Peltosalmi. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry. Helsinki 2008.

ISSN 1796-5950, ISBN 978-951-747-190-9

Järjestöbarometrin tavoitteena on tuottaa vuosittain ajankohtainen kokonaiskuva sosiaali- ja terveysjärjestöistä, niiden toiminnasta, toimintaedellytyksistä, toimintaympäristöstä sekä niiden kehityssuunnista valtakunnallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla. Tulokset perustuvat valtakunnallisten sosiaali- ja terveysjärjestöjen johdolle ja aluetyöntekijöille sekä järjestöjen paikallisyhdistyksille vuoden 2008 alussa tehtyihin kyselyihin. Niihin vastasi 106 järjestöjen toiminnanjohtajaa, 170 aluetyöntekijää ja 1239 paikallisyhdistystä. Lisäksi STKL toteutti touko-kesäkuussa 2008 valtakunnallisen kansalaiskyselyn, johon vastasi 2857 vähintään 18-vuotiasta suomalaista. Keskeisimmät tilastoaineistot ovat RAY:n tämän tutkimuksen käyttöön antamat avustustilastot ja Stakesin yksityisiä sosiaalipalveluja koskevat tilastot.

Järjestöjen asema on muuttumassa ja järjestöt itsekin määrittävät tehtävänsä uudelleen. Käynnissä oleva yleishyödyllisen toiminnan ja elinkeinotoiminnan rajan määrittely vaikuttaa järjestöjen toimintaan ja toimintaedellytyksiin. Niihin vaikuttavat myös Raha-automaattiyhdistyksen strategiset valinnat rahoituksen suuntaamisessa. Samaan aikaan itse järjestötoiminnan ja vaikuttamistoiminnan haasteet ovat entisestään kasvamassa hyvinvoinnin epätasa-arvon lisääntyessä.

Sosiaali- ja terveysjärjestöjen toimintaan on viimeisen vuoden aikana osallistunut joko jäsenenä, vapaaehtoisena, luottamushenkilönä tai vertaistoiminnassa, retkillä, koulutuksissa yms. järjestötoiminnassa mukana olleena 25 prosenttia täysi-ikäisistä suomalaisista eli yhteensä lähes miljoona ihmistä. Joka viides vielä toimintaan osallistumattomista on kiinnostunut ottamaan osaa järjestöjen toimintaan esimerkiksi vapaaehtoista auttamistyötä tekemällä.

Paikallisyhdistyksissä toimi vuoden 2007 aikana keskimäärin 23 vapaaehtoista, pääosin naisia ja itse jäsenenä yhdistyksessä, jonka vapaaehtoistoimintaan osallistuu. Yli puolet vapaaehtoisista on oman sairautensa, vammansa tai erityisen elämäntilanteensa vuoksi yhdistyksen toiminnan kannalta "asianosaisia". Keskeisimpiä vapaaehtoistoiminnan muotoja ovat harrastus- ja virkistystoiminnan järjestäminen, tiedottaminen, neuvonta, ohjaus, varainhankinta, kerhotoiminnan järjestäminen sekä vertaist. Vapaaehtoisten määrä vaihtelee tehtävittäin vajaasta kolmesta lähes kymmeneen henkilöön kuukaudessa. Yhden vapaaehtoisen kuukausituntimäärät yksittäisissä tehtävissä vaihtelevat keskimäärin kolmesta yli kahdeksaan tuntiin. Haasteet liittyvät pääosin vapaaehtoistoiimijoihin ja heidän lisätarpeeseensa sekä vapaaehtoistoiminnan ja sen kohderyhmän vaativuuteen. Myös vapaaehtoisen ja ammatillisen toiminnan rajankäynnissä voi olla ongelmia.

Järjestöt työllistävät vaikeasti työllistettäviä ja osatyökykyisiä ihmisiä. Tulosten mukaan työllistettyjä on tuhansia, mutta heidän tarkkaa kokonaismääräänsä ei voida kyselyn pohjalta sanoa. He työllistyvät erityisesti erilaisiin toimisto- ja hallintotehtäviin. Järjestöt ennakoivat työllistämisen säilyvän jatkossa muuten ennallaan, paitsi paikallisyhdistyksissä palkkatuella työllistämisen ennakoitaan vähenevän. Järjestöt tarjoavat erityisenä tukena tukihenkilötoimintaa ja erilaista koulutusta työllistämilleen ihmisille. Osa järjestöistä pystyy myös tarjoamaan jatkotyöllistymisen tukityöllistämilleen ihmisille. Työllistämistoimien vaikuttavuuden arvioinnin kriteereitä on järjestöjen mielestä laajennettava. Ne esittivät myös lukuisia ehdotuksia järjestöjen ja laajemminkin työllistämistoimien kehittämiseksi.

Paikalliset sosiaali- ja terveysyhdistykset jakaantuvat toimintansa suuntaamisen suhteen kolmeen tyyppiin. Toimintansa suuntaa ensisijaisesti omalle jäsenistölleen 41 prosenttia ja koko alueensa väestölle 22 prosenttia yhdistyksistä. Sekä omalle jäsenistölle, alan ammattilaisille että alueen koko väestölle toimintansa suuntaa 37 prosenttia yhdistyksistä. Noin puolet yhdistyksistä sai vuonna 2007 kunnan toiminta-avustusta, keskimäärin 500 euroa. Vuonna 2007 Suomessa rekisteröitiin 147 uutta sosiaali- ja terveysyhdistystä. Uusia sosiaali- ja terveysyhdistyksiä on viimeisten kolmen vuoden aikana rekisteröity kolmasosaan nykyisistä kunnista. Helsinki on noin joka neljännen viime vuosina rekisteröidyn yhdistyksen kotipaikka.

Valtakunnallisten sosiaali- ja terveysjärjestöjen toiminnan kokonaisvolyymi on yhteenlasketuilla toiminnan kokonaiskuluilla sekä henkilöstömäärillä mitattuna vähentynyt vuodesta 2005 vuoteen 2006. Tämä johtuu toimintojen supistamisesta ja yhtiöittämisistä. Järjestöjen rahoituksen kivijalka on Raha-automaattiyhdistys, jonka avustuksilla rahoitetaan ennen kaikkea kansalaisjärjestötoimintaa. RAY-avustusten osuus keskusurten järjestöjen tuotoista on vuosien 1999–2006 aikana koko ajan kasvanut. Järjestöt ovat huolissaan taloudellisesta tilanteestaan sekä RAY:n asemasta ja sen avustusten mahdollisesta supistumisesta.

Kahdessa kolmesta valtakunnallisesta järjestöstä ollaan suunnittelemassa sisällöllisiä tai toiminnallisia muutoksia aluetyöhön. RAY on tehnyt linjauksen, jonka mukaan alueellinen toiminta siirtyy vähitellen osaksi järjestön yleisavustusta. Järjestöjen johto näkee siinä enimmäkseen myönteisiä mahdollisuuksia. Kaksi kolmesta aluetyöntekijästä arvioi muutokseen liittyvän uhkia, esimerkiksi aluetyön resurssien pienenemisen.

Vuonna 2007 Suomessa toimi 925 järjestöä tai yhdistystä, jolla oli ainakin yksi sosiaalipalveluja tuottava toimipaikka. Yksityisistä sosiaalipalvelutoimipaikoista 40 prosenttia (1 660) oli järjestöjen ylläpitämiä. Järjestötaustaisten toimipaikkojen määrä vähentyi vuodesta 2006 vuoteen 2007 kaikkiaan 47:llä. Keskeisiä järjestöjen sosiaalipalveluja ovat asumis-, kodinhoito-, lastensuojelu- ja päihdepalvelut. Asiakasmäärä on suurin asumis- ja kotipalveluissa. Järjestöjen kotipalvelujen asiakasmäärät ovat vähentyneet alle puoleen viiden vuoden aikana. Järjestöt ovat muutaneet lastensuojelun laitospalvelujaan yritysmuotoisiksi ja alalle on nopeasti syntynyt muitakin uutta yritystoimintaa. Ensi- ja turvakodit ovat yhä lähes yksinomaan järjestömuotoisia. Järjestöjen A-klinikoiden asiakasmäärät ovat kasvaneet vuodesta 2002 vuoteen 2007 noin 30 prosenttia.

Avainsanat: järjestötoiminta, yhdistystoiminta, sosiaali- ja terveysjärjestöt, paikallisyhdistykset, vapaaehtoistoiminta, vertaistoiminta, välityömarkkinat, sosiaalipalvelut, aluetyö, toimintaympäristön muutos, toimintaedellytykset, Raha-automaattiyhdistys